

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

УДК 336.012.23

І. Б. Висоцька

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ДО ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ

У статті розглядаються сучасні тенденції розвитку глобальної економіки та їх вплив на розвиток економіки України. Окреслено зовнішні загрози національній економіці, запропоновано заходи, спрямовані на підвищення адаптивності економіки.

Ключові слова: *стійкість, зовнішні загрози, глобальна економіка, адаптивність економіки.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, динамічність розвитку та мінливість зовнішнього середовища загрожують розвитку національної економіки. Забезпечення стійкості та адаптивності національної економіки до зовнішніх загроз є невід'ємною складовою економічної політики держави.

Динаміка уразливої економіки характеризується високою волатильністю. Тому дослідження умов забезпечення економічної стійкості та адаптивності національної економіки на сучасному етапі є особливо актуальним.

Стан дослідження. Дослідженням впливу зовнішніх загроз на стійкість та розвиток національної економіки присвячено багато наукових праць як українських, так і закордонних учених, таких як О. Г. Білоцерківець, В. М. Геєць, А. І. Даниленко, Я. А. Жаліло, В. В. Зимовець та ін. Проте змінність розвитку глобальної економіки в умовах тривалої економічної депресії та його вплив на стан національної економіки підвищує актуальність дослідження адаптивності.

Метою статті є дослідження основних трендів розвитку глобальної економіки та з'ясування їхнього впливу на національну економіку, окреслення основних зовнішніх загроз та розробка першочергових заходів, спрямованих на підвищення стійкості та адаптивності національної економіки.

Виклад основних положень. Погіршення становища у світовій економіці викликає занепокоєння з приводу стійкості національної економіки. Слід зауважити, що збереження макроекономічної стабільності та утримання макроекономічних показників засвідчують суттєве посилення стійкості економіки України. Проте нагромадження ризиків нестабільності, спричинених інтеграцією національної економіки у глобальну економічну стагнацію, є неминучим.

Тенденції розвитку економіки України повністю повторюють тренди загальносвітових тенденцій. За останній період характерним для України є перевищення загальносвітових темпів економічного розвитку у періоди сприятливої кон'юнктури та більш глибокий спад виробництва у кризові періоди (рис. 1).

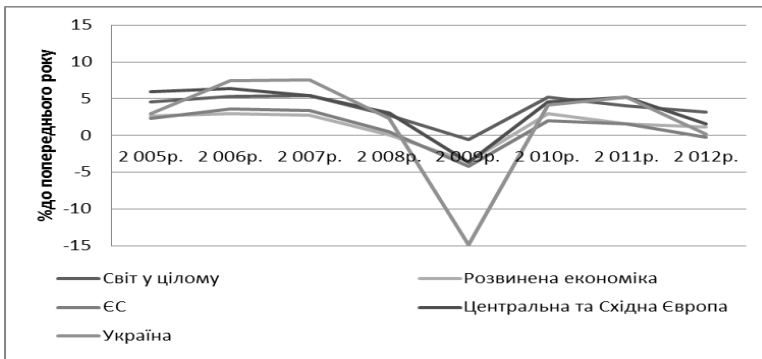

Рис. 1. Приріст (зменшення) ВВП України та груп країн світу, % до попереднього року

Джерело: розраховано за даними МВФ, Розділ WorldEconomicOutlook Database, показник Grossdomesticproduct, constantprices, Percentchange. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org.

До 2008 р. темпи розвитку економіки України перевищували не лише темпи країн Євросоюзу, але й темпи розвинених країн, проте наслідком світової кризи став один із найбільших спадів виробництва ВВП України у світі, що свідчить про надзвичайну вразливість вітчизняної економіки до зовнішніх шоків.

Отже, як видно з рис. 1, світова економіка перебуває у пригніченому стані вже 5 років. У 2010–2011 рр. більшість країн світу поступово відновили розвиток, проте з кінця 2011 р. стало очевидним, що попереду нова смуга дестабілізації.

Одними з основних тенденцій останнього десятиріччя стали:

- зростаюча залежність розвитку економік країн світу від тенденцій світового ринку внаслідок процесів глобалізації;
- відхилення рівнів розвитку та внутрішніх цін економіки країн світу.

Галузеву структуру виробництва України щодо країн світу характеризують дані щодо частки виробництва валової доданої вартості окремих видів економічної діяльності у загальному обсязі валової доданої вартості країни (табл. 1).

Таблиця 1

Галузева структура виробництва валової доданої вартості, %*

Показник	Рік	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	з неї: переробна	Будівництво	Торгівля, готелі та ресторани	Транспорт та зв'язок	Інші види діяльності	Усього
Україна	1990	8,5	28,0	22,2	15,5	13,2	20,1	12,3	100,0
	2000	13,0	31,2	20,0	4,4	11,4	12,0	26,5	100,0
	2010	8,3	25,9	15,8	3,2	17,5	11,4	33,7	100,0
	2011	9,2	26,9	15,8	3,5	17,1	11,0	32,4	100,0
Світ у цілому	1990	3,9	23,4	17,4	7,5	13,3	5,7	46,3	100,0
	2000	3,6	23,4	17,8	6,0	14,2	6,5	46,4	100,0
	2010	3,5	23,4	18,1	5,3	14,5	7,0	46,1	100,0
	2011	3,74	23,0	17,8	5,3	14,4	7,0	46,4	100,0
Європа	1990	2,7	22,9	18,9	7,9	14,1	6,2	46,2	100,0
	2010	1,9	20,4	15,1	6,3	16,4	8,0	47,0	100,0
	2011	2,0	21,1	15,5	5,8	16,6	8,0	46,5	100,0

* Розраховано за даними економічного департаменту ООН, показник ValueAddedbyEconomicActivity, atconstant 2005 prices – USDollars. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: unstats.un.org/unsd/snaama.

Як видно з таблиці 1, світова структура валової доданої вартості залишається достатньо стабільною впродовж тривалого періоду часу, водночас як в Україні вона зазнала змін. Так, сільське господарство протягом останнього десятиріччя істотно зменшило свій внесок до випуску валової доданої вартості. Скоротився внесок промислового виробництва (на 4,3%), будівництва (на 0,9%). Випереджальними темпами в Україні розвиваються галузі послуг.

**Зміна у пропорціях кінцевого використання
ВВП України та країн світу, %***

	Рік	Кінцеве споживання домашніх господарств	Кінцеве споживання державного управління	Валове нагромадження основного капіталу	Експорт	Імпорт	ВВП
Україна	1990	41	14	47	43	52	100
	2000	48	23	19	57	47	100
	2010	77	19	16	41	50	100
	2011	84	17	16	40	55	100
Світ у цілому	1990	59	19	21	17	17	100
	2000	60	17	21	25	24	100
	2010	59	17	22	31	30	100
	2011	60	18	21	28	28	100
Європа	1990	56	21	22	21	21	100
	2010	57	22	19	40	38	100
	2011	57	21	19	43	41	100

* Розраховано за даними Економічного департаменту ООН, показник GDPbyExpenditure, atconstant 2005 prices – USDollars. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/unstats.un.org/unsd/snaama/selbasic](http://www.unstats.un.org/unsd/snaama/selbasic).

Аналіз структури ВВП за категоріями кінцевого використання і доходу свідчить, що для світової та європейської структури ВВП характерною є відносна стійкість, водночас як для української характеризується значними коливаннями. Так, у період 1990–2000 рр. частка кінцевих споживчих витрат домашніх господарств була на дуже низькому рівні, після чого почала зростати, перевищивши світову у 2011 р. у 1,4 раза. Тобто у 2010–2011 рр. становище на споживчому ринку України характеризується переспоживанням і невикористанням ресурсів для нагромадження. Україні притаманним є порушення об'єктивних законів відтворення, спричинене диспропорціями між споживанням та нагромадженням за категоріями кінцевого використання ВВП і нерівномірним зростання його складових. Валове нагромадження основного капіталу скоротилось за 20 років майже в 3 рази і в 2011 р. становило лише 16%. Зростання обсягів споживання домогос-

подарствами з одночасним збільшенням обсягів імпорту свідчить про наповнення національного ринку імпортними товарами. Вища частка продажу власної кінцевої продукції свідчила б про глибоку переробку використаних ресурсів, вищий рівень продуктивності економіки. Співвідношення експорту та імпорту за 20 років діаметрально змінилось. Переважання імпорту над експортом з одночасним зменшенням частки нагромадження основного капіталу дає змогу стверджувати про імпортозалежність та неконкурентоспроможність національної економіки. Наслідком поглиблення диспропорції між попитом та пропозицією національних товарів є зменшення доходів домогосподарств.

Як видно з проведеного аналізу розвитку глобальної економіки, практично всі розвинені країни і країни, що розвиваються, зіштовхнулися із суттєвим падінням виробництва. Для української економіки це дасть можливість, з одного боку, розвитку зовнішньоекономічної інтеграції, зміцнення та розширення позицій на світових ринках, а з іншого – створить загрозу витіснення України на периферію європейської та світової економіки. Аналіз зовнішньоекономічних зв'язків свідчить, що залежність розвитку національної економіки від впливу зовнішньоекономічних чинників помітно зросла.

За прогнозами провідних міжнародних фінансових інститутів глобальному економічному середовищу залишаються притаманними ознаки економічної депресії та досить високі невизначеності перспектив і макроекономічної нестабільності:

- сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується дуже високим рівнем державної заборгованості розвинених країн світу;

- кардинальне подолання боргових проблем потребуватиме більш тривалого періоду та вищої координованості дій на глобальному рівні;

- заходи щодо нейтралізації кризових процесів засобами жорсткого фінансового й фіскального регулювання, до яких переважно вдаються уражені борговою кризою розвинені країни, втрачають ефективність;

- бюджетна консолідація не дає очікуваного ефекту без структурних реформ та адаптивної грошово-кредитної політики;

- помітно зросла стійкість країн, що розвиваються, до глобальних криз, що пояснюється зростанням якості економічної політики та порівняно меншою частотою внутрішніх і зовнішніх шоків у цих країнах;

- рецесія, зокрема у промислово розвинених країнах, супроводжується потужним змищенням торговельних потоків у країнах, що

розвиваються. Зростання попиту на імпорту з боку країн, що розвиваються, є фактично найважливішим чинником, який утримує світову економіку й торгівлю від глибшого спаду;

– глобалізація як провідний тренд у розвитку глобальної економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються, стосовно зовнішніх шоків та припинення зростання [2, с. 18].

Основним джерелом глобальної нестабільності залишаються розвинені країни світу. Хоча економіки країн, що розвиваються, утримували порівняно високі темпи зростання, їхня динаміка протягом року продемонструвала сповільнення. 2012 року економіки промислово розвинених країн продовжували балансувати на межі спаду. Серед причин виділяють чотири основні проблеми – суверенні боргові кризи, слабкий банківський сектор, низький сукупний попит та неефективна інституціональна політика [2].

Невизначеність щодо сценаріїв розвитку світового фінансового ринку формує багатоваріантність розвитку економічної ситуації в Україні в середньостроковій перспективі. З-поміж актуальних ризиків для розвитку національного господарства домінують саме зовнішні ризики:

- погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури (браку попиту на товари традиційного експорту та зниження цін на ринках промислової сировини);
- погіршення умов торгівлі внаслідок протекціонізму у країнах–торгівельних партнерах;
- високий рівень цін на енергоресурси, що імпортує Україна;
- висока вартість і нестабільні умови зовнішнього фінансування банківському й корпоративному сектору;
- звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталу.

Погіршення становища світової економіки спонукає до посилення занепокоєння щодо перспектив стабільності та стійкості української економіки. Нагромадження ризиків нестабільності, обумовлених втягуванням відкритої економіки нашої країни у глобальну економічну стагнацію, є неминучим. Тому особливої актуальності набувають дослідження питань адаптивності національної економіки.

Політика підвищення адаптивності економіки передбачає послідовні та системні заходи, спрямовані на закладання фундаментальних чинників підтримки високої адаптивності економіки. Суть її полягає у забезпеченні дієвості політики держави у протидії ризикам глобальної економічної кризи, що дозволить поліпшити інвестиційний клімат і очікування економічних суб'єктів, знизити залежність реалізації політики реформ від коливань світової економічної кон'юнктури.

Реалізація політики має відбуватися шляхом модернізації антиінфляційного регулювання з наданням переваги немонетарним інструментам, що не відіграють гальмівної ролі щодо економічного зростання; запровадження сучасних механізмів банківського регулювання, орієнтованого на поєднання стабільності банківської системи з активізацією кредитних механізмів структурної модернізації економіки.

Внутрішніми причинами глибокого занурення економіки України у світові кризові катаклізми є відсутність необхідних структурних зрушень на користь високих ресурсозаощадних технологій. Високою залишається зовнішня орієнтація української промисловості сировинного спрямування і залежність від зовнішніх чинників. Спад промислового виробництва у 2012 р. заклав передумови адаптаційної перебудови економіки України для функціонування в умовах значного зменшення ваги експортного чинника. В умовах падіння попиту на основні позиції українського експорту важливою є переорієнтація виробництва на внутрішній ринок зі зменшенням рівня відкритості економіки. Україна має великий потенціал для імпортозаміщення – споживчий попит покривається імпортом на 12%, інвестиційний – на 76%. Проте перехід від зовнішньозалежної до самодостатньої моделі розвитку не може відбутися в умовах скорочення ресурсів (як природних, так і фінансових). Оскільки традиційні (ресурсні) джерела економічного зростання знаходяться на межі вичерпання, необхідно задіяти додаткові важелі. Серед першочергових заходів можна виокремити раціональне використання ресурсів. Метою оптимізації є отримання максимальної ресурсовіддачі та мінімізація непродуктивних втрат. Важливим у цьому аспекті є сприяння мобілізації ресурсів розвитку внаслідок концентрації розпорочених, незадіяних раніше або задіяних неефективно ресурсів і спрямування їх на цілі розвитку.

Висновки. Отже, першочерговим завданням на сучасному етапі є підвищення ефективності внутрішнього ринку шляхом співвідношення між внутрішньо орієнтованим та експортним виробництвом та підвищенням частки високотехнологічних виробництв. Вирішення зазначених структурних проблем, своєю чергою, тісно пов'язано з необхідністю створення сприятливих умов для бізнесу та підвищення його здатності до інновацій.

Важливим напрямом підвищення адаптивності економіки до зовнішніх впливів є підтримка на безпечному рівні державного та корпоративних боргів, що потребує посилення ролі держави у здійсненні контролю за рухом капіталу, особливо за напрямом використання корпоративних боргів. Використання зовнішніх запозичень під споживчі витрати закладає підґрунтя під потенційні дефолти, адже лише інвестиційне спрямування запозичень дає у майбутньому доходи для їх повернення [1].

Ще один напрям передбачає подолання інституційної кризи з метою відновлення дієздатності ринкових важелів реалізації державної економічної політики. Досягнення цієї мети можливе шляхом формування відчутного позитивного соціального ефекту економічних зрушень завдяки сприянню збільшенню зайнятості, спрощенню самозайнятості та започаткуванню малого бізнесу, підвищенню ефективності соціальних видатків бюджету.

Політика підвищення адаптивності економіки до зовнішніх кризових впливів передбачає послідовні та системні заходи, спрямовані на структурну гармонізацію економіки на мікро- та макрорівнях, що має підвищити гнучкість ринку та його здатність до маневру наявними ресурсами. Позитивні структурні зрушення формуються за рахунок створення системи інвестиційно-інноваційних стимулів формування полюсів розвитку, спрямованих на імпортозаміщення та диверсифікацію експортного виробництва за ринками зі зменшенням відкритості та уразливості економіки віз зовнішніх кризових впливів.

1. Економіка України: шоківі впливи та шляхи та стабільного розвитку / за ред. О. Г. Білоцерківець; НАН України. – К., 2010. – 479 с.

2. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності: аналітична доповідь / Я. А. Жаліло; Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2013. – 115 с.

3. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення: монографія / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець. – К., 2010. – 348 с.

4. Структурні зміни та економічний розвиток України / В. М. Геєць. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України, 2011. – 695 с.

Высоцкая И. Б. Проблемы обеспечения адаптивности национальной экономики к внешним угрозам.

В статье рассматриваются современные тенденции развития глобальной экономики и его влияние на развитие экономики Украины. Определены внешние угрозы развития национальной экономики, предложены мероприятия, направленные на повышение адаптивности экономики.

Ключевые слова: *устойчивость, внешние угрозы, глобальная экономика, адаптивность экономики.*

Vysotska I. B. The problems of adaptability of the national economy to external threats.

The paper discusses the current trends of the global economy and their impact on the economy of Ukraine. The external threats to the national economy are outlined and measures to improve adaptability of the economy are suggested.

Key words: *stability, external threats, the global economy, adaptability of the economy.*

Стаття надійшла 9 жовтня 2013 р.